

της **Μαρίας Δαμανάκη**

Εκδόσεις **Καστανιώτη**

Η Μαρία Δαμανάκη είναι από τις λίγες γυναίκες πολιτικούς με αξιοσημείωτη παρουσία στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Είναι μια γυναίκα που ξεκίνησε από τον αντιδικτατορικό αγώνα, για να γίνει πολύ σύντομα βουλευτής του ΚΚΕ, πρώτη γυναίκα αντιπρόεδρος της Βουλής και πρόεδρος του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, απ' όπου παραιτήθηκε το 1994. Και παραιτήθηκε, γιατί η ίδια η Μαρία Δαμανάκη είναι το θηλυκό πρόσωπο της εξουσίας.

Το βιβλίο της, λοιπόν, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, γιατί δεν είναι γραμμένο από μια γυναίκα που πέρασε μέσα από το γυναικείο κίνημα, αλλά από μια γυναίκα που συνειδητοποίησε την αξία του φεμινισμού, συγκρουόμενη με κομματικούς μηχανισμούς. Από τα τέλη της δεκαετίας του '70, όπως γράφει κι η ίδια, άρχισε να αισθάνεται ακάλυπτη. Το προσωπικό, το ιδιωτικό, το δημόσιο το ζούσε μέσα από αντιφάσεις που φάνταζαν αζεπέραστες. Αζεπέραστες, γιατί τότε τα κόμματα ήταν πανίσχυρα. Κατάλαβε τη διαφορετικότητα που προσδιορίζει τη γυναίκα ως κοινωνικό φύλο. Μια διαφορετικότητα που δεν είναι καθόλου μειονεξία. Πιστεύει ότι η πολιτική, σήμερα, χρωστάει πολλά στο φεμινισμό, γιατί "προτάσσοντας τη διαφορετικότητα του κοινωνικού φύλου των γυναικών, αποκάλυψε πρώτος την αναπηρία του συστήματος ιδεών και της κοινωνικής ανάλυσης... Όλο το σύστημα ιδεών ήταν βασισμένο στην ισοπέδωση, στον αποκλεισμό του ατομικού, του διαφορετικού, του ιδιαίτερου. Ήταν βασισμένο στον κάθετο σκληρό διαχωρισμό της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής των ανθρώπων...".

Το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου έχει τίτλο "Κόμματα και Φεμινισμός: Η Συνάντηση". Η αναφορά της στο γυναικείο κίνημα είναι μικρή και χωρίς ιδιαίτερη αξία. Εκείνο που έχει σημασία στο κεφάλαιο αυτό είναι η κριτική της για την κομμουνιστική ιδεολογία, σε σχέση με το φεμινισμό και το πώς η κομματική "νομιμότητα" δεν επέτρεπε καμιά αναφορά στην αυτονομία του γυναικείου κινήματος. Κάθε άποψη που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί "φεμινιστική" προκαλούσε βροχή παρεμβάσεων ταξικής καθαρότητας. Η ουσία ήταν πως "η κλασική μαρξιστική θεωρία δε χώραγε την ιδιαιτερότητα των γυναικών". Ήταν η εποχή που ο σοσιαλιστικός φεμινισμός

πίστευε πως η τύχη των γυναικών θα άλλαζε μόνο με την κοινωνική αλλαγή. Ο καπιταλισμός έφταιγε για την ανισότητα στις ευκαιρίες, στη δουλειά, ακόμη και στην οικογένεια. Αυτό το τελευταίο, βέβαια, δε μπορούσε παρά να τις προβληματίζει, γιατί η ισότητα στην οικογένεια ήταν ανύπαρκτη στη Σοβιετική Ένωση. Αλλά και σ' αυτό υπήρχε δικαιολογία: "Μόλις πενήντα χρόνια είχε ζωή η κομμουνιστική απόπειρα. Βεβαίως, δεν ήταν δυνατόν να υπερνικηθούν νοοτροπίες και καθυστερήσεις αιώνων...".

Άλλωστε, η ορθόδοξη αριστερά από τότε, και μέχρι σήμερα ακόμη, περιορίζει το γυναικείο πρόβλημα στον τομέα της εργασίας. Ωστόσο, η Μαρία Δαμανάκη πιστεύει ότι δεν πήγε χαμένη η προσπάθεια που έγινε μέσα σ' όλα τα κόμματα να ασχοληθούν και με τα "γυναικεία ζητήματα". "Ο φεμινισμός ανάγκασε την παραδοσιακή πολιτική ζωή να ασχοληθεί με την ίδια γυναίκα...". Μέσα από αυτές τις προσπάθειες, πολλές ήταν εκείνες που ανακάλυψαν, τελικά, τη γυναικεία τους όψη. Μια από αυτές ήταν κι η Μαρία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, που φέρει τον τίτλο "Κομματικός Μηχανισμός: Η εχθρότητα, κάνει μια ενδιαφέρουσα ανάλυση και κριτική των κομμάτων, όπως διαμορφώθηκαν μετά τη μεταπολίτευση, και κατηγορεί την Αριστερά, που "παρέμεινε εγκλωβισμένη στις δομές του παρελθόντος". "Το έλλειμμα δημοκρατίας διαμόρφωσε, μετά τη μεταπολίτευση, παντοδύναμους κομματικούς μηχανισμούς που αγκάλισαν σφιχτά και, εν τέλει, αφυδάτωσαν ή υποκατέστησαν οτιδήποτε ζωντανό υπήρχε στην ελληνική κοινωνία: τους θεσμούς, τη δημόσια διοίκηση, τα συνδικάτα, τα κοινωνικά κινήματα".

Η Μαρία Δαμανάκη πιστεύει ότι τα

κόμματα έχουν φύλο - το ανδρικό φύλο. Για να κατακτήσουν τη γυναικεία ψήφο, τα κόμματα προσπάθησαν να βγάλουν προς τα έξω την πίστη τους για την ισοτιμία των δύο φύλων και την ανάδειξη γυναικείων στελεχών. Αλλά ουσιαστικά, ισοτιμία μέσα στους κομματικούς μηχανισμούς δεν υπήρξε ποτέ. Αλλά και οι γυναίκες που άφιναν να αναδειχθούν, έπρεπε να υιοθετήσουν τον ανδρικό κώδικα συμπεριφοράς, ν' αποδεχθούν τους δικούς τους κανόνες συμπεριφοράς. Κι εκείνες τα υιοθετούσαν, για να επιβιώσουν. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν και η Μαρία, που έζησε με οδυνηρό τρόπο αξιόλογες γυναίκες να οδηγούνται σε παραίτηση, γιατί δεν άντεχαν την πλήρη ευθυγράμμιση μέσα στις "επιτροπές γυναικείας δουλειάς". Στην πολιτική της ορθόδοξης Αριστεράς δεν υπήρχαν πολλά περιθώρια για ανοίγματα. Ωστόσο, από την όλη πορεία και από τις συγκρούσεις αναδείχθηκαν γυναικείες προσωπικότητες που σήμερα πλουτίζουν τη δημόσια ζωή.

Το τρίτο κεφάλαιο: "Γυναίκες στα Κόμματα: Η Αυτοσυνειδηση", είναι μια συνέχεια του προηγούμενου και μια σοβαρή αυτοκριτική. Η Μαρία παραδέχεται ότι απαραίτητο διαβατήριο για την κομματική εξουσία ήταν η δήλωση αποστασιοποίησης από το φεμινισμό. Παραδέχεται ότι και η ίδια ακολουθούσε το δρόμο του συμβιβασμού, κι ότι η μόνη της προσπάθεια ήταν να περάσει "πλαγίως" μερικές αλήθειες που είχε συνειδητοποιήσει. Αναγνωρίζει ότι σε μερικές περιπτώσεις έπρεπε να επιμένει και ότι η υποχώρηση κατέγραψε, μακροπρόθεσμα, ήττα. Και όχι μόνο για τα γυναικεία θέματα. Αναφέρεται στο γεγονός ότι με αυτό τον τρόπο το ΚΚΕ έμεινε από τα πιο καθυστερημένα ιδεολογικά κόμματα στην Ευρώπη και ότι το ζύπνημα με τα γεγονότα του 1989 ήταν οδυνηρό. Τα τμήματα της ανανεωτικής Αρι-

στεράς επέτρεψαν την ανάπτυξη ενός πλούσιου προβληματισμού, που επέτρεψε τη συνάντηση με τις φεμινιστικές προσεγγίσεις και διεκδικήσεις. Για αρκετά χρόνια η "αίσθηση του αδικημένου ήταν η συνδετική ουσία που ένωσε τις γυναίκες". Αλλά "η κατάκτηση μιας πλούσιας γυναικείας αυτοσυνείδησης ήταν μια μεγάλη επιχείρηση 'αποθυματοποίησης' των ιδίων των γυναικών...". Κάτι που στη δεκαετία του '90 συνοδεύτηκε με τους πρώτους προβληματισμούς για τη "σχέση της γυναίκας -ως κοινωνικού φύλου- με την εξουσία, με την πολιτική εξουσία, τη δημόσια ζωή, το κοινωνικό πρόσταγμα της ελευθερίας στη σημερινή εποχή".

Το τέταρτο κεφάλαιο: "Γυναίκες και Εξουσία: Η Αμφισβήτηση", προσεγγίζει ένα θέμα που έχει απασχολήσει το γυναικείο κίνημα για πολλά χρόνια: Το θέμα της αμφισβήτησης της εξουσίας από τις γυναίκες. Σήμερα, η Μαρία Δαμανάκη δικαιολογεί την απόρριψη ένταξης των γυναικών στα ανδροκρατικά συστήματα εξουσίας. Αλλά τα τελευταία δέκα χρόνια τα πράγματα άλλαξαν. Τα κόμματα δεν είναι πια τα πανίσχυρα πολιτικά υποκείμενα της δεκαετίας του '70. Τα κινήματα έχουν απελευθερωθεί (με μερικές, ίσως, ακόμη εξαιρέσεις) από "την πατερναλιστική, πατριαρχική, καταθλιπτική προστασία των κομμάτων". Έχουν αποκτήσει το δικό τους πολιτικό ρόλο. Η απόρριψη έχει μετατραπεί σε στάση κριτικής αμφισβήτησης αλλά και συμμετοχής και προσπάθειας επίδρασης από τα μέσα. Οι γυναίκες συνειδητοποιούν σιγά-σιγά ότι η εξουσία αυτή καθ' εαυτή δεν είναι κάτι κακό και ασυμβίβαστο με τη γυναικεία διαφορετικότητα. Η εξουσία είναι αναγκαία, αν θέλουμε ν' αλλάξουμε τον κόσμο. Μόνο που πρέπει ν' αλλάξουμε πρώτα την ίδια την εξουσία, και κυρίως να μην επιτρέπουμε να γίνεται κατάχρηση αυτής.

Το πέμπτο κεφάλαιο μας μιλάει για τις "Γυναίκες στην Κορυφή: Η ευκαιρία". Και η Μαρία Δαμανάκη είναι το πιο κατάλληλο πρόσωπο για να μας μιλήσει γι' αυτό. Γιατί η ίδια έφθασε στην κορυφή ενός πολιτικού κόμματος. Και παραδέχεται ότι η συντριπτική πλειοψηφία των λιγοστών γυναικών που αναδεικνύονται σε ηγετικές θέσεις εξομολογούνται με τα ανδρικά πρότυπα. Για τις γυναίκες στην κορυφή ισχύει πολύ πιο έντονα η θεωρία του "πολιτικού κόστους", που τάλαιπωρεί και το σύνολο της πολιτικής ζωής. "Οι γυναίκες οφείλουν να πείσουν ότι μπορούν να εκφράσουν και τους άνδρες, γι' αυτό οφείλουν να

μην ανοίγουν μέτωπα, να μη διατυπώνουν καινοτόμες προτάσεις, να μη δημιουργούν εχθρούς...". Οι γυναίκες, όταν φθάσουν στην κορυφή, πρέπει να σκεφτούν το πώς θα παραμείνουν. Και η Μαρία Δαμανάκη, αν και κατανοεί την ανάγκη τους να παραμείνουν στην εξουσία, δε συγχωρεί πια ότι μπορούν να δαπανούν ασυλλόγιστα τη δύναμη που έχουν αποκτήσει. Εξομολογείται ότι τα συμπεράσματά της από τα δυο χρόνια που έζησε στην κορυφή είναι αντιφατικά. Όπως κι η πορεία της. Γιατί δεν είχε συνειδητοποιήσει από την αρχή τη διαφορετικότητα του φύλου της. Έπρεπε να φτάσει στην κορυφή, για να καταλάβει ότι οι άντρες ανέχονται τη γυναίκα στην πολιτική μόνο όταν είναι σε κατώτερη θέση, ποτέ όμως ως ανώτερή τους. Σήμερα νιώθει υπερήφανη, όχι τόσο επειδή δε συμβιβάστηκε με τα καθιερωμένα ανδρικά πρότυπα, αλλά επειδή πλήρωσε έμπρακτα το κόστος των αποφάσεών της.

Στο έκτο κεφάλαιο προσεγγίζει ένα ακόμη ενδιαφέρον ζήτημα: "Ιδιωτικό και Δημόσιο: Το Αδύνατο Σημείο μας". Είναι γνωστό ότι η γυναίκα υφίσταται, για πολλούς αιώνες, μια συνολική καταπίεση στον ιδιωτικό χώρο, που στηρίζεται στα διαφορετικά πρότυπα σεξουαλικής συμπεριφοράς. Κι όταν είναι πολιτικός, πληρώνει ακόμη πιο ακριβά την ελευθερία των επιλογών της στην ιδιωτική ζωή. Για έναν άνδρα πολιτικό, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, το διαζύγιο δεν είναι τίποτα, και πολλές φορές προκαλεί μάλιστα το θαυμασμό του κόσμου για το θάρρος που έχει παρουσιάζοντας τη νέα ερωτική κατάκτηση. Για τις γυναίκες όμως πολιτικούς το κόστος είναι μεγάλο. Το δεύτερο θέμα που θίγει είναι η χρησιμοποίηση του μύθου της μητρότητας, για να αποκρύψει τη γυναίκα από τις άλλες ανάγκες της. Αναφέρεται επίσης, φευγαλέα όμως, στο σημαντικό ζήτημα της ανακατανομής του χρόνου εργασίας και ελπίζει ότι η προβληματική σημερινή εποχή θα μας βοηθήσει να οδηγηθούμε σε μια νέα ισορροπία, που θα επιτρέψει να υπάρχουμε, άνδρες και γυναίκες, μέσα και έξω από το σπίτι μας.

Στο έβδομο κεφάλαιο μας μιλάει για το "Γυναικείο Πολιτικό Λόγο: Η Γέννηση". Άλλο ένα πολύ ενδιαφέρον θέμα που έχει απασχολήσει πολύ το γυναικείο ζήτημα. Έχουν άραγε οι γυναίκες να πούνε κάτι διαφορετικό; Έχουν να προσφέρουν κάτι καινούργιο σε έννοιες όπως η πολιτική, η δημοκρατία, η εξουσία; Πολλές είναι εκείνες που σήμερα αμφισβητούν την ύπαρξή του. Η Μαρία Δαμανάκη

διευκρινίζει από την αρχή ότι δεν εννοεί ένα κλειστό σύστημα ιδεών που καθαγιάζει τη γυναικεία διαφορετικότητα και αναδεικνύει τις γυναικείες αρετές ως το άλας της γης. Αλλά στη σύνθεση που είναι ανάγκη να δημιουργηθεί, ώστε οι παραδοσιακές έννοιες της κοινωνικής οργάνωσης να εκφράσουν τις διαφορετικές επιλογές ατόμων και κοινωνικών ομάδων. Πιστεύει ότι ο "γυναικείος πολιτικός λόγος" παραπέμπει στις αρχές μιας εναλλακτικής προσέγγισης της πολιτικής. Ο γυναικείος πολιτικός λόγος απαιτεί το μετασχηματισμό της εξουσίας και της δημόσιας ζωής, ώστε "οι θεσμοί να εκφράζουν και τις ανάγκες και των δύο φύλων". Οι γυναίκες προσβλέπουν σε μια κοινωνία στην οποία η πολυμορφία και η πολυπολιτισμικότητα θα είναι φυσική κατάσταση. Ζητούν ισορροπία και η ισορροπία δε στρέφεται εναντίον των δικαιωμάτων των ανδρών, αλλά εναντίον της κατάχρησης της εξουσίας. Οι γυναίκες ζητούν τη δημιουργία θεσμών κοινωνικού ελέγχου της εξουσίας από ομάδες και άτομα. Θέλουν ένα πολιτικό λόγο που ν' αναγορεύει το διάλογο, τη μη βία, ως μέσο επίλυσης των διαφορών. Προτείνει μια άλλη αντίληψη για τις διεθνείς σχέσεις, πέρα από τη στρατιωτικοποίηση και τον εθνικό ή πολυεθνικό ανταγωνισμό. Και πρέπει να πούμε ότι σήμερα είναι πολλοί και οι άνδρες που έχουν τις ίδιες ιδέες. Η Μαρία Δαμανάκη πιστεύει, πάντως, ότι "το τρέχον σύστημα αξιών συντρίβει το ίδιο και τον άντρα με τις 'θηλυκές' ευαισθησίες". Πιστεύει ότι και τα δύο φύλα έχουν να κερδίσουν από την ανακατανομή του ρόλου και του χρόνου ανάμεσα στη δημόσια και στην ιδιωτική σφαίρα. Μπορεί ο γυναικείος πολιτικός λόγος να μην έχει πάρει σχήμα με την τρέχουσα έννοια του όρου. Αλλά υπάρχει και είναι ζωντανός.

Το όγδοο κεφάλαιο, που είναι ουσιαστικά και το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, φέρει τον τίτλο "Μόνο η Αρχή". Και η Μαρία Δαμανάκη πιστεύει ότι η παρουσία των γυναικών στα κέντρα εξουσίας είναι δρόμος χωρίς επιστροφή. Παραδέχεται ότι δεν υπάρχει ακόμη ολοκληρωμένος γυναικείος πολιτικός λόγος, αλλά ότι έχει αρχίσει μια ενδιαφέρουσα ανίχνευση. Μπορεί τα ερωτηματικά να είναι ακόμη περισσότερα από τις απαντήσεις. "Το παρελθόν έχει απορριφθεί, αλλά το μέλλον δεν είναι σαφές. Προσπαθούμε να το ανιχνεύσουμε. Ας μην το εμποδίσουμε τουλάχιστον".

Και το βιβλίο τελειώνει με μερικές συμβουλές, που, όπως λέει, απευθύ-

νει πρώτα στον εαυτό της, αλλά που είναι χρήσιμες για όλες τις γυναίκες που θέλουν ν' ασχοληθούν με την πολιτική, με την ευρεία έννοια.

Η βιβλιοπαρουσίαση αυτή είναι μεγαλύτερη από συνήθως, αλλά σκέφτηκα ότι τα μέλη μας θα ήθελαν να πληροφορηθούν πώς προσεγγίζει τα διάφορα θέματα μια γυναίκα που έγινε

φεμινίστρια από διαφορετική κατεύθυνση. Μια ταλαντούχος πολιτικός, που δίνει σήμερα τον αγώνα της από την απέναντι όχθη: επικεφαλής της Κίνησης "Πολίτες για την Αθήνα", μέσα από την οποία διεκδίκησε και τη θέση της δημάρχου των Αθηναίων.

Είναι ένα βιβλίο προσωπικής μαρτυρίας, που αξίζει να διαβαστεί απ'

όλες τις γυναίκες που ασχολούνται με τα κοινά. Μπορεί να μη δίνει απαντήσεις σε όλα τα θέματα. Μπορεί να υπάρχουν και διαφωνίες ως προς την προσέγγιση των θεμάτων. Αλλά η προσπάθεια είναι αξιόπαινη.

Ρένα Λάμψα